

для богослужіння, читання священного писання, для обговорення різних справ, що стосувались всієї общини.

Незважаючи на прагнення єрусалимського жрецтва, особливо первосвящеників, до максимального зосередження в їх руках релігійної влади над всіма євреями, мета ця була далека від здійснення. Зв'язок євреїв діаспори з єрусалимським храмом і його жерцями був, звичайно, дуже слабким. Паломництво тричі на рік до Єрусалиму, що вимагалось Біблією, фактично було неможливим для більшості євреїв, які жили в інших, особливо в далеких, країнах.

Зміни умов життя в діаспорі, спілкування з навколишнім населенням вимагали дальшої переробки і пристосування іудаїзму до нових умов. Тому вже з IV ст. до н. е. почала виникати нова форма релігійної общини — синагога, яка спочатку розглядалась не як заміна храмової організації, а як доповнення до неї. Замість відвідування єрусалимського храму віруючі збиралися тепер в молитовний будинок (синагогу), де взамін приношення жертви проголошувались молитви та хвалебні гімни богові Ягве або ж читались певні розділи з Біблії, які духовенство тут же тлумачило, пояснювало. Особливого значення набуває спеціальний день для молитовних зібрань — субота, святкування якої запозичено у вавілонян. Це свято стає обов'язковим для кожного єврея.

В діаспорі, саме в Месопотамії, відбувається активний процес розробки Тори. Там запозичаються нові релігійні документи, які доповнили Тору створенням решти частин Біблії — Пророки і Писання.

В часи, про які йде мова, в житті єврейського народу відбуваються значні історичні події. Після падіння Вавілону у 538 р. до н. е. чимало потомків раніш полонених євреїв з дозволу нового володаря Сходу, персидського царя Кіра, повернулось на батьківщину. Деякі з них прийшли в Палестину навіть з своїми рабами. Повернувшись з полону, іудейські жерці заходились над відбудовою єрусалимського храму. В Іудеї почала складатися теократична система управління єврейською державою.

За цих умов бог Ягве, що в свій час з племінного став загальнонародним богом, служителями іудаїзму

поступово перетворюється в універсального бога, єдиного володаря неба і землі, який згодом розчиниться в християнському богові-отцеві¹. Слід сказати, що християнство, яке визнало іудейську Біблію своїм священним текстом, а іудейського Ягве-войовника своїм богом Саваофом, сприяло перетворенню єврейського Ягве у всенародного бога². Тепер сама назва Ягве зникає в єврейських релігійних текстах діаспори і замінюється абстрактним «богом», «господом»³. Все більше і більше місця займає в іудаїзмі віра в божественного рятівника — месію (по-древньоєврейському — помазаник, по-грецькому — «Христос»). Євреї уявляли його як потомка Давида, який мав скинути панування Риму і створити нову Іудейську державу. Всьому цьому учили «книжники», сойфери, рабини, єврейські проповідники в синагогах. Синагога, таким чином, була не лише звичайними молитовними зборами, вона згодом стала здійснювати функції адміністративно-господарського управління над євреями діаспори.

Наприкінці III ст. до н. е. іудейське духовенство діаспори, законовчителі, або як вони гордовито себе називали — рабини⁴ (наставники), своїми проповідями зуміли згуртувати масу євреїв, яка не злилась з місцевим населенням, і оволоділи нею.

Сойфери (книжники, писці) і рабини пристосовують біблійське вчення до нових умов рабовласницького суспільства. Будучи тлумачами Тори (закону), зважаючи на життєву практику в умовах діаспори, сойфери і рабини обплутують віруючих новими, ще складнішими обмеженнями і заборонами.

Трудящі євреї шукали в рабинських проповідях утіху в своєму важкому злиденному житті. Представники ж експлуататорських класів — торговці, великі землевласники та інші — бачили в рабинах і заснованих ними

¹ Ю. П. Францев, К истории возникновения христианства в Египте, журн. «Вопросы истории религии и атеизма», Изд-во АН СССР, № 2, М., 1954, стор. 374.

² А. Б. Р а н о в и ч, Раннее христианство, Изд-во АН СССР, М., 1959, стор. 229.

³ Господь — від грецького слова «деспод» — рабовласник. Вислів «Господи помилуй» спочатку означав вигук раба при зустрічі з рабовласником.

⁴ Ра́бин (від древньоєврейського рабби), або раб, — титул єврейського законовчителя.